

1898 Fergana'da Dükçü İşan Direnişi

1898 Dukcu Isan Resistance in Fergana

Zahitbek Israilov¹

Öz

İlmin merkezi olan Orta Asya'da Fergana Vadisindeki Müslümanlar, Çarlık Rusya tarafından istila edilmesinden sonra baskı ve dayatmalara maruz kalmıştır. Bu dayatmalara karşı Dükçü İşan olarak tanılan ve asıl adı Muhammed Ali Sabır oğlu olarak bilinen şahıs, Çarlık Rusya'ya karşı direnişte rehberlik etmiştir. Bu direnişin 1898'de Fergana halkı tarafından yapılmış ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Fergana, Dükçü İşan, Rusya.

Abstract

Muslims in the Fergana Valley of the Central Asia, which is the center of wisdom, had to face pressure and impositions after having been invaded by the Czarist Russia. The person know as Dukcu İşan and who has Muhammed Ali Sabır oğlu as his actual name guided the resistance against the Czarist Russia. This resistance was conducted by the people of the Fergana in 1898 and ended unsuccessfully.

Keywords: Turkestan, Fergana, Dukcu İşan, Russia

Giriş

SSCB'den önce Fergana, Orta Asya'da coğrafi bölge olarak bilinmiştir. Genellikle Fergana Vadisi olarak anılan ve Tanrı dağları ile Alay

¹ Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, zahitbek.2018@gmail.com.tr

dağları arasında yer alan bölgenin toprakları bugünkü Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bölünmüştür. Özellikle Çarlık Rusya, bölgeye hâkim olduktan sonra Türkistan halkının Hıristiyanlaştırmak ve asimile etmek için özel politikalar uygulamış ve bu çerçevede dini hayatı engelleyici düzenlemeler yapmıştır. Bu siyasete Fergana Vadisindeki halk uzun süre direniş göstermiştir. Çarlık Rusya'nın yaptığı baskı ve zulmüne tahammül edemeyen Fergana halkı sufi ve işan olarak anılan, Muhammed Ali Sabır oğlu Dükçü İşan rehberliğinde Rus rejimine karşı harekete geçmişlerdir. Fergana'da Ruslara karşı en büyük direnişi işan olarak isimlendirilen yerel sufi liderlerin gösterdiği görülmektedir. Nitekim o dönemde yaşayan Dükçü İşan Fergana halkının haksız yere zulüm görmesinden dolayı milletin bağımsızlığı ve özgürlüğü uğruna vermiş olduğu onurlu mücadelede önder bir insandır. Bu hareket çoğu kaynaklarda "Andican direnişi" olarak bilinmektedir. Direniş Andican bölgesinde vuku bulduğu için Andican direnişi olarak bilirse de bütün Fergana Vadisindeki halkı bu olaydan etkilenmiştir. Bu nedenle "Andican direnişi" yerine "Fergana direnişi" dememiz daha makul görünmektedir.

Dükçü İşan'ın Hayatı ve Kişiliği

Dükçü İşan 1856 yılında Fergana Vadisine bağlı Margilan şehrinin Mingtepe-Şehidan köyünde çiftçi ailesinde doğmuştur. Babası Molla İsmail işanlar hizmetinde bulunan bir itibarlı şahsiyet olarak bilinmiştir. Kendisi "dük" ip eğirme aleti (kirmen) yapan usta olduğundan "dükçü" olarak meşhur olmuştur. Dükçü kelimesi ise İşan'ın ekmeğini dük-kirmen hazırlamakla kazandığından kaynaklandığını savunan fikirler mevcuttur.² Babasının yolundan giden Dükçü İşan orta boylu, zayıf, buğday renkli, bitişik kaşlı, az konuşan, güler yüzlü olarak tarif edilmektedir. Dükçü İşan'ın iki erkek ve bir kız kardeşleri vardır.³

Ailesi İşan on yaşındayken Mingtepe'nin Tacik adlı köye taşınmıştır. Babası Dükçü İşan'ı din eğitimi alması için Buhara'ya göndermiştir. İşan on dört yaşında Fergana'da Gicduvan köyüne imam olarak atanmıştır. İşan on sekiz yaşındayken babası vefat etmiştir. Babasının vefatın-

² Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 190.

³ Alinazar Egemnazarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, Shark Yayınevi, Taşkent, 1994, s. 20.

dan sonra Semarkand’a yakın Karruh köyünde bir İşan olarak bilinen Mulla Osman’ın hizmetinde iki sene tahsil görmüştür. Fergana Vadisine yirmi yaşında dönünce, Andican’da herkesçe bilenen Sultanhantöre İşan’ın hizmetinde bulunmuştur. Babasından sonra aile geçimi için çalışmak zorundaydı. Tacik köyünün önde gelenlerinden Sultanhantöre’nin birçok müritleri vardı. Sultanhantöre’ye Hokand hanı da saygı gösterir ve vergi talep etmezdi. Dükçü İşan ve kardeşi Muhammad Saki, Sultanhantöre’nin hizmetçisi olarak çalışmışlardır. Dükçü İşan kendisini mürşidine en kısa sürede evladı gibi sevdirebilmiş ve hocasının bilgisinden her fırsatta istifade etmiştir. Dükçü İşan’ın hocası Sultanhantöre İşan 1882’de vefat etmiştir.⁴

Muhammed Ali işanlık unvanı olarak Dükçü İşan sıfatıyla makama geçişi ile ilgili bazı kayıtlar bulunmaktadır. Buna göre o 30 yaşında, 1886’da sonbahar mevsiminde hac seferine yola çıkmış, Odesa-İstanbul üzerinden Hicaz’a ulaşmıştır. İki yıl Hicazda kaldıktan sonra Hindistan yoluyla dönüşte bir yıl kadar Kaşmir’de kalmıştır. Hacdan geldiğinde halk Muhammed Ali Sabır oğlunu İşan olarak kabul etmiştir. Bu haberi Sultanhantöre’nin çocukları duyunca Dükçü İşan’a gelip, haksız olduğunu söylemişlerdir. Neden kendisine İşan denildiğini sorunca, Dükçü İşan, Sultanhantöre’nin yazdığı mektubu imza ve mührü ile göstermiştir. Mektupta da anlaşıldığı gibi Sultanhantöre vasiyetinde Dükçü İşan’ın “İşan” olarak devam etmesini istemiştir. Dükçü İşan Mekke’de Hz. Muhammed (a.s) kabrini ziyaret ettiği gün gece rüyasında, şeyhi Sultanhantöre’yi gördüğünü ve şeyhi ona; “*yurduna gidince, on sene işanlık yapıp, fakir fukaraya yardım et, aç olanları karnını doyur, sonra kâfirlere karşı cihat et.*” dediğini ifade etmiştir. Dükçü İşan kendisinde bu kadar imkânın olmadığını söyleyince şeyhi sana Allah yardım eder dediğine bazı kaynaklarda rastlamak mümkündür.⁵ Dükçü İşan’ın işanlık makamına yükselmesinin nedenlerinden biri de, onun yeteneği ve çalışkanlığıdır. Dükçü İşan Sultanhantöre’nin başarılı öğrencilerindendi ve bundan dolayı yüksek dini unvana layık görölmüştür. Belli bir derecede

⁴ Fozilbek Otabek oğli, *Dukchi Eshon Voqeasi*, Taşkent, 1992, s. 6.

⁵ Egemnarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, s. 22.

tahsil görmüş, titiz ve takva sahibi olarak ahalinin sevgisini kazanmıştır.⁶

Dükçü İşan mal mülk kazanmak peşinde değildi, yaptığı dini faaliyetlerde kendisine verilen ya da hediye edilen bütün para veya eşyaları fakirler için harcamıştır. Dükçü İşan'ın evinde her gün 150-200'e kadar kişi, bazen de 400-500'e kadar kişiye yemek ikram edilmiştir.⁷ Hatta ticaret kervanları geçen yollarda yolculara da ikramlarda bulunmuştur. Yolculara su vermek için evini yol üzerindeki bir tepeye yapmıştır. Kendi bireysel emeğiyle yolculara su taşımıştır. Tarım işleriyle uğraşmış ve bakımsız ağaçları sulayıp yeşermesini sağlamıştır. İşsiz kalanlara yardımcı olmuş ve her zaman köylünün sorunlarını çözmeye çalışmıştır. Zenginlerle her zaman iyi ilişkilerde bulunmuştur ve fakirlere yardımcı olmasını sağlamıştır.⁸

Dükçü İşan genç yaşlardan itibaren, Rus hükümetinin sömürge siyasetine, zulüm altında kalan ana vatanını, mahkûm olan halkını hayat zorluklarına etraflıca bakarak, gerçekleri anlamıştır. Birçok ülkeye gitmiş ve kendi halkını hayat şartlarını karşılaştırmıştır. Nihayet kendi halkını ezilmiş, haksızlığa uğramış olduğu kanaatine varmıştır. Bu adaletsizliğin nedeni de Çarlık Rusya'nın sömürgesi olduğunu idrak etmiştir.⁹ Dükçü İşan'ın halk içinde gün geçtikçe müritleri çoğalmıştır. Onu şeyh olarak tanıyanlar sadece Fergana vadisinde değil Buhara, Taşkent, Semerkand ve daha geniş bölgelere ulaşmıştır. Halkın itibarını kazanınca, Kökart, Ketmantep'deki zengin Kırgızlar da Dükçü İşan'ı ziyaret etmeye başlamıştır.¹⁰ Togan da bu kanaate katılarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır; "çoğunluğu Kırgızlar, kendisine mürit olmuş, eski Yesevi tarzında cehri zikir de yaptığından, hakiki Türk avam sofuları İşan'ın çevresine toplanmıştır. Kendisini mazlum ve ezilmiş ahaliye sevdirmiştir. 1896 yılında on binlerce müridi olmuştur. Rus göçmenlerinden en çok zarar gören Ketmen Tepe, Kökart Kırgızları ve Eseke civarındaki

⁶Hamid Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*, Çev: Ayhan Çelikbay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, s. 345.

⁷Egmenazarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, s. 24.

⁸Fozilbek Otabek oğlu, *Dukchi Eshon Voqeasi*, s. 7.

⁹Haydarbek Bobobekov, *O'zbekiston Tarihi, (XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asrning boshlari)*, Taşkent, 1995, s. 127.

¹⁰Fozilbek Otabek oğlu, *Dukchi Eshon Voqeasi*, s. 8.

bütün Özbekler İşan'a mürit olmuştur".¹¹ Bundan dolayı Rus hükümeti de endişeye düşmüştür.

Direnişin Sebepleri

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Rusya Türkistan'ın kapılarına doğru adım adım ilerlemeye başlamıştır. Aslında Rusya istila planlarıyla Türkistan'ın kapıları önünde, uygun zamanı bekliyordu. 1886 yılında itibaren Rus yöneticilere istedikleri topraklara devletleştirmeye ve Rus göçmenlerini yerleştirmeye başlamışlardır.¹²

XIX. yüzyılda Türkistan coğrafyası Rusya'nın istilasına uğramasının iç ve dış sorunlardan kaynaklanmıştır. İç sebepleri olarak o dönemdeki hanlıkların siyasi çekişmeleri içinde buldukları istikrarsız yönetimi ve bunun yanında ekonomik, sosyal ve kültürel durumu da söyleyebiliriz. Bu iç sebepler neticesinde Rusya yönetimini Türkistan coğrafyasını işgal edip kontrol altına alması ve yönetmesi kolaylaşmış olduğunu ifade edebiliriz. Sonuç olarak Türkistan XIX. yüzyılın ikinci yarısında sonra tamamen Rusya'nın istilasına uğramıştır. Rusların bu kadar hızlı başarılı olmasının nedenini Baymirza Hayit şöyle açıklamıştır; "Türkistan hükümdarları, dış siyasete az önem veriyorlardı. Daha çok iç problemlerle uğraşıyorlardı. Daha üzücü tarafı ırkdaşları ve aynı dine mensup olanlarla yaptıkları iktidar kavgaları ağır basardı".¹³

Bölgeye istilacı olarak gelen Çarlık Rusya'nın Türkistan'a girmesi Fergana halkının siyasi, dini ve ekonomik hayatında çok ters etkisi olmuştur. Rus hükümeti tarafından yürütülen sömürgeci siyaseti, millete yapılan zulmü ve Hıristiyanlaştırmaya çalışılması, Fergana halkının sabrının son demi, bardağı taşıran son damla olmuştur. O halkını derdini ve rahatsızlığını iyi anlayan, vatanına sadık olarak bilinen Dükçü İşan, çiftçiler ve şehrin fakirleri için umut, inanç ışığı olarak bilinmiştir. Dolayısıyla Dükçü İşan halkın özgürlük mücadelesine önder olma görevini üzerine almıştır. O, ana vatanının bağımsızlığını yeniden kazanmasını mukaddes bir görev olarak kabul etmiştir.¹⁴

¹¹Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan*, Enderun Yayınları, c. 1, 2.Baskı, İstanbul, 1981, s. 333.

¹²Mehmet Saray, *Rusya'nın Türkistan'da Yayılması*, Yeni Türkiye Yayınları c. 18, Ankara, 2002, s. 560-575

¹³ Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 45.

¹⁴ Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*, s. 346.

Rusların istilasından sonra 1893 ve 1898 yılları Fergana'da pamuk üretiminde düşüş olmuştur. Amerika pamuğunun değerini birkaç kat yükselmesi neticesinde, her köylü pamuk ekimine ehemmiyet verdiyse de 1893-1898 yıllarında Amerika pamuğu piyasasındaki değişiklikler neticesinde Rus fabrikaları Türkistan pamuk üretimini iflasa sürüklemişlerdir. Pamuk çiftçiler arasında olağanüstü kayıplar meydana gelmiştir. Dükçü İşan'ın direnişi, o yıllara rastlamaktadır. Öte yandan Rusların Narın havzasında Kırgızların yayla ve tarlalarını yağma ederek sergiledikleri tavırlar da direnişi hızlandırmıştır. Rus hükümetin yaptıklarına dayanamayan halk dolup taşı ve köylü Özbek ve Kırgızlar, Dükçü İşan'dan direniş için adeta yardım istemişlerdir. Aynı zamanda İşan'ı sevmeyenler, Müslüman olmalarına rağmen gelişmeleri Ruslara haber vermeye çalıştıkları da bazı kaynaklarda tespit edilmiştir.¹⁵

Direnişten sonra Dükçü İşan'ı Rus mahkemesinde yapılan sorgulamasında direniş sebebini açıklaması dikkat çekicidir. Dükçü İşan sorguda, Fergana'ya Rusların girmesiyle birlikte halkın ahlakının bozulması, huzursuzluklar meydana gelmesi, insanların dinden uzaklaşması, hac ve zekâtın yasaklanması ve medreselerin kapatılmasıyla, bütün bu olumsuzluklar daha da vahim hale geldiğini ifade ederek, direnişin esasını dini özgürlüğün kısıtlanmasına dayamıştır. Bu ifadeler açıkça Rusların Fergana halkını dini kurumlarına ve doğrudan doğruya dini hayata müdahale ettiklerini göstermektedir.¹⁶ Rus göçmenlerinin saldırıları Fergana halkının huzurunu bozduğunu savunarak direnişi haklı zemine oturtmaya çalışmıştır. Alınazar Egamnazarov eserinden aldığımız bilgiye göre, 1898 yılı 16 Mayıs'da akşam üzeri 1000 kişinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiş, Dükçü İşan halka şu şekilde hitap etmiştir; "Rus Çarının adı cuma hutbesinde okunmaya başlamıştır. Bütün şehirlerimize birer Rus Generallerinin adı koyulmuştur. Her şehirde, her köyde kilisenin çan sesleri çoğalmıştır. Müslümanların çoğu yeni şehirdeki içki dükkânlarına, kumarhanelere müşteri olmuştur, Müslümanların ahlaki bozulmuştur".¹⁷

¹⁵Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan*, s. 332-334.

¹⁶Seyfettin Erşahin, *Türkistan'da İslam ve Müslümanlar Sovyet Dönemi*, Ankara, 1999, s. 88. Fozilbek Otabek oğlu, *Dukchi Eshon Voqeasi*, s. 10.

¹⁷Egamnazarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, s. 32-33.

Burada Dükçü İşan, vatan sevgisini ve Rus istilasının sosyal, dini, ekonomik ve kültürel hayattaki yansımaları ve yıkımlarına açıkça işaret etmektedir. Direnişin asıl amacının vatanın ve Müslümanların kurtulmasından ibaret olduğunu belirtilmektedir. Türkistan’da Ruslaştırma siyasetine ahalinin karşı olduğunu vurgulamaktadır. Rus hükümetinin hâkimiyetinin kurulmasından sonra her açıdan geri gittiklerini ve toplumun ahlakı bozulmakta olduğunu belirtmiştir.

“Ölüm uykusunda mı yatalım?” diyen Dükçü İşan sözü, orada toplanan halkı çok duygulandırmıştır ve ağlayarak şeyhin emrine hazır olduklarını ifade etmişlerdir.

“Ey Müslümanlar; gerçek Müslüman iseniz, sizlerin cihat yapmanız gerekir, cihat itikat, Allah yolunda cihat yapacağız, ölürsek şehit olacağız, cihat etmedikçe omzumza binen bu Rus zulmünden, esirliğinden kurtuluş yoktur. -Ey Müminler, gözünüzü açın! Gafletten kurtulun! Kâfirlerden hakkımızı alalım!

-Ey Kardeşler, hürriyetimizi kazanalım, kendi vatanımızda, kendi yurdumuzda kendimiz hükümet kuralım. Bunun için (Allah) bizden gayret istiyor, himmet istiyor, cihat istiyor, kısacası Allah yolunda cihat vakti geldi”.

Toplanan Müslümanlar hep bir ağızdan Cihat... Cihat... Cihat... Cihada hazırız, diye hazır olduklarını dile getirmişlerdir. Bu şekilde yapılan konuşma sonucunda direnişe karar verilmiştir.¹⁸

Burada anlaşılan şu ki, Dükçü İşan zulüm gören halkının hakkı, özgürlüğü ve milli bir devlet kurmak için mücadele etmeye davet etmiştir. Dükçü İşan’ın bu sözlerini dinleyen, toplantıdaki halk vatani ve dini için canlarını da mallarını da feda edeceklerini söylemişlerdir. Onun sözleri zulüm görmekte olan halkın yüreğindeki derdini ve düşüncesini tam olarak ifade ediyordu.

Direnişin Safahatı

Bütün bu gelişmelerden sonra Dükçü İşan’ın evinde 13-14 Mayıs mürit ve destekçileri ile toplanmışlar ve hareket konusunda bazı planlar yapmışlardır. Toplantıda Fergana Vadisindeki üç şehrine Andican, Mar-

¹⁸Muhammed Musa Türkistani, *Kaybolan Vatan Türkistan Faciası*, İstanbul, 1983, s. 101.

gilan ve Oş'daki Rus askeri birliklerine aynı günde hücum edileceğini kararlaştırılmışlardır. Buna göre, aynı anda Margulan'da İnayethan Töre, Oş'ta Ömerbek Datha, Andican'da Dükçü İşan kendisi komutasında askeri birliklere hücum edeceklerini ifade edilmiştir. Dükçü İşan Kurban Bayramı namazında hutbe okurken halkı Ruslara karşı direnişe davet etmiştir.¹⁹ Nihayet, 1898 yılı 18 Mayıs'ta akşam toplandılar yatsı namazından sonra herkes cihad, cihad diye, bıçak, kürek, dirgenlerle silahlanmış olan köylüler şehre doğru yola koyulmuşlardır. Dükçü İşan'da altı yüz kişi civarında müritleri ile yola çıkmışlar. Bu sayı Andican şehrine gelene kadar 2000 kişiye ulaşmıştır. Andican şehrinin kıyısında bulunan Rus kışlasına girmişlerdir. Dükçü İşan hücum başlamadan önce halka böyle hitap etmiştir. *“Ben ve burada toplanan insanların hepsi adalet için buradayız ve sömürgecilerin vatanımızdan kovmak için harekete geçmiş durumdayız. Düşmanlar Allah'ın azabına uğrama günü gelmiştir.”* Dükçü İşan harekete geçmek için hazır olan halka, kendisini emirlerine itaat etmelerini ve söylediklerine uymalarını rica etmiştir.²⁰

Halkın ellerinde bıçak, silah, sopa ve av tüfekleriyle harekete geçmişlerdir. Rus askerinin bulunduğu garnizonuna Dükçü İşan, iki bin kişilik destekçileri ile birlikte saldırmışlardır. Dükçü İşan taraftarların Rus askerlerin uykuda yakalamışlarsa da ellerinde modern silah bulunmadığından dolayı bu kanlı çarpışmada Ruslar kazanmıştır. Saldırıda ilk başta Ruslar 22 ölü, 24 yaralı zayıtı vermişlerdir. Rus askerleri Dükçü İşan ve diğer direniş önderlerini yaralı olarak ele geçirmişlerdir. Bu direnişe Mingtepe, Eseke, Karatepeçi, Kuva, Şehrihan, Nookat, Akbure, Bulakbaşı, Aravan, Segezin, İçkilin, Yazyavan, Yekketut, Kokart, Susamır, Kengköl-Karagir, Hokand, Andican, Namangan ve Oş illerindeki halk aktif olarak katılmıştır.²¹

Direnin Sonuçları

Direnin Rus hükümetinin düzenli askeri birlikleri tarafından bastırılmıştır. Bundan sonraki süreçte direnişe katılanlardan toplam 777 kişi

¹⁹ Baymirza, Hayit, *Milli Türkistan Hürriyet Davası*, Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s. 525

²⁰ Egemnazarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, s. 31.

²¹ Musa, *Kaybolan Vatan Türkistan Faciası*, s. 102.

tutuklanarak hapse atılmıştır. Direnişe katılanların birçoğu sopayla dövölmüş, işkencelere maruz kalmış ve dayanamayarak ölen insanlar olmuştur. Olaya katkısı olan-olmayan halk ayırt edilmeksizin dövölerek hapse atılmıştır.²² Sorgulamadan sonra 415 kişi mahkemeye çıkarılmış, 32 kişi berat etmiştir. 380 kişi ölüm cezası almıştır, 3 kişi ömür boyu sürgüne, 147 kişi 20 yıla, 41 kişi 15 yıla, 1 kişi 13 yıla, 1 kişi 8 yıla, 47 kişi 7 yıla, 4 kişi 4 yıla hapis cezasına mahküm edilmiştir. Onlardan 15 kişi Sibirya'ya sürgüne gönderilmeye ve 3 küçük çocuk eğitim hapsine mahküm edilmiş, 38 kişi de kürek cezasına çarptırılmıştır.²³

Rusya'dan getirilen 200 Rus ailesi yurtlarından edilen Tacik, Kaşkar ve Kutçı halkının köylerindeki verimli topraklara yerleştirilmiştir. Ruslar Fergana'da yaklaşık 700 evi yıkmışlardır.²⁴ Direnişe katılanlar hem canlarından, hem de mallarından mülklerinden mahrum edilmişlerdir. Bu direnişin en önemli yanlarından biri ilk olarak sömürge siyaseti ve milli zulmün bekçisi olan askeri garnizonu yok etmeye amaçlanmasıydı. Rus askeri bu tür şiddetli ve olgun hareketle daha önce karşılaşmamıştı. Dolayısıyla Fergana direnişi Rus hükümetinin ağır sarsıntıya uğratmıştır. Bu durum bölgede halkın daha da ağır cezalara maruz kalmasına sebep olmuştur.²⁵

Dükçü İşan istediği sonuca ulaşmadan Ruslar tarafından idam edilmiştir. Bu hususta Dükçü İşan'ı tedbirsizlik, etrafındaki insanların cehaleti, zamanı yönetememek gibi olumsuzluklarla suçlayanlar olsa da, Rusların sömürge politikasına karşı susmadığını, adalet için, vatanı için, halkı için mücadele ettiği apaçık ortadadır. Dükçü İşan Türkistan halkına bir ümit olmuş, dindar ve vatansever bir önder olarak örnek olmuş. Nesilden nesile bu direniş vatanseverlik örneği olarak anlatıla gelmektedir.²⁶

Aslında direniş başarısız sonuçlanmasına rağmen, Özbek, Kırgız ve başka yerli halk temsilcilerinin bağımsızlık ve özgürlük için yaptıkları kahramanca mücadelelerinin en parlak örneği olarak tarih sayfalarına altın harflerle yazılmıştır.

²²Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 191.

²³Egemnazarov, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, s. 82.

²⁴Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 190.

²⁵Ziyayev, *Türkistan'da Rus Hakimiyetine Karşı Mücadele*, s. 352-356.

²⁶Musa, *Kaybolan Vatan Türkistan Faciası*, s. 103-105.

Sonuç

Bu makalede Ruslara karşı Fergana direnişinde rehberlik eden Dükçü İşan hakkında ve onun direnişte verdiği mücadele anlatmaya çalışılmıştır. Rusya'nın sömürgeci politikası o dönemde Türkistan olarak bilinen Türk Cumhuriyetlerinin halkına çok zarar vermiştir. Bunun kanıtlarından biri, anlattığımız olayda apaçık görülmektedir. Rusya bu direnişe önderlik eden Dükçü İşan'ı hain olarak gösteriyor. Ancak araştırmalar sonucu böyle bir gayede olmadığı vatanını savunan kahraman olduğu aşikârdır. Sonuç olarak bu hareket, din uğruna olan, halkın mücadelesi olarak bilinmektedir. Tarih sayfalarında Dükçü İşan'ın geniş çapta bilinmemesinin sebebi, Rus hükümetinin sömürgeci siyasetine karşı çıktığı için tarihçilerin bu olayı kaleme almamalarına neden olabilir. Fergana direnişini sonucunda halkın birçoğuna olumsuz etkisi olsa da milli mücadele ruhunun Fergana Vadisinde her zaman var olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Bobobekov, Haydarbek, *O'zbekiston Tarihi, (XIX asrning ikkinchi yarmi – XX asrning boshlari)*, Taşkent, 1995.
- Egemnazarov, Alinazar, *Siz Bilgan Dukchi Eshon*, Shark Yayınevi, Taşkent, 1994.
- Erşahin, Seyfettin, *Türkistan'da İslam ve Müslümanlar Sovyet Dönemi*, Ankara, 1999.
- Hayit, Baymirza, *Milli Türkistan Hürriyet Davası*, Atatürk Kültür Merkez Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Otabek ogli, Fozilbek, *Dukchi Eshon Voqeasi*, Taşkent , 1992.
- Saray, Mehmet, *Rusya'nın Türkistan'da Yayılması*, Yeni Türkiye Yayınları c. 18, Ankara, 2002.
- Togan, Zeki Velidi, *Bugünkü Türkili Türkistan*, Enderun Yayınları, Cilt 1, 2.Baskı, İstanbul, 1981.
- Türkistani, Muhammed Musa, *Kaybolan Vatan Türkistan Faciası*, İstanbul, 1983.
- Ziyayev, Hamid, *Türkistan'da Rus hakimiyetine karşı mücadele*, Çev: Ayhan Çelikbay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.